

ԿԱՍԴՈՆ ՊՈՆՏԻԿԻ

Եղջիւրներու մէջ է նոյնաէս որ կը գտա-
նուին մեղուններուն և մրցիւններուն շօ-
շափման զգայարանը, և յատկապէս եղ-
ջիւրներուն առջեւը և կորդիրը ծածկող
մազմզուկներն են ատոնք որոնց հիմքին
վրայ կը վերջանան զգայնութեան ջիրերը:
Այս մազմզուկները միջատներու համար
միակ օգտակար գործարանները կ'երեւէին
թէ շօշափման և թէ վլրենց ուրիշ միջաւ-
ներու հետ յարաբերութեան մէջ զնելու
համար:

Երկար ժամանակ կարծուեր է թէ հուտառութեան զգայարանը շատ կարելոր դեր կը խաղայ մըջիններու անցած ճանապարհու վերստին քսնելուն մէջ. բայց քանի որ աննոց շօշափման զգայարանն ալ եղջիւրներուն վրայ կը գտնուի, ատոր համար ալ շատ զժուար է զիսնալ թէ հուտառութեամբ է արդիօք որ կը կատարուի այդ ուղղեցոյց ծառայութիւնը թէ շօշափմամբ։ Շօշափման կարեւորութիւնը դիւրին է ցուցնել միմիայն մըջիններու մըջնանոցին մէջ եղած ատեն, քանի որ հոն բուլը անցքերն ալ միևնույն հուտն ունին : Եղջիւրներուն ստէկ ստէկ շարժումները առիթ կու տան անոնց շօշափելու համար պատերը, և երբ անոնց պիտի ընտրեն այս կամ այն միջնացքը, այս պարագային եղջիւրներն են անպայման որ կը կատարեն այս ծառայութիւնը :

Նոյն է նաև մեղուներուն համար, որ
կը շարժին շարունակ փեթակին խաւա-
րին մէջ, ուր ամենուրեք միևնոյն հոտը
կը բուրէ:

Այս շօշափման մազմուկներուն մի աւ-
մլիք հետաքրթիք գործածութիւնն ալ մըրս-
չիւններու ու մեղուններու « Լեզու » կո-
չուած երեսին է:

Իսկապէս մեղուները իրարու հետ յա-
բարերութեան մէջ կը մտնեն եղջիւրնե-

բուն միջոցաւ, և շատ մը հնարագէտ փորձեր նոյնը ապացուցած են մրջիւններուն համար։

Առաջին բնագէտը որ զբաղած է մեւ դուներուն լեզուով և անոնց ջօշափման զգայարանով, եղած է յուանսուս Հիւպէո, և աշաւասիկ մէկը իր փորձերէն:

իսրացանչիք գեթիակ կը պարունակէ
միմիայն մի մայր մեղու, որ կը կոչուի
թագուհի: Ֆ. Հիւալէս որ կոյր էր, իւր
Պիւռնենս ծառային միջոցաւ բազմաթիւ
փորձեր ըրաւ, որոնց մէջ յիշենք հետեւ
և ալլ: Նախ հեռացնելով մայր մեղուն
բանտարկեց զայն մետաղեայ վանդակի մը
մէջ և յետոյ նոյն վանդակը կախեց այն
փեթակին մէջ, ուրկէ հանուած էր մայր
մեղուն, և որու ներսը բնականաբար խոր
մթութիւն կը տիրէր: Երբեմն երբեմն մի
միայն կը բանար փեթակին դոնակը տես-
նելու համար թէ ներսը ինչ կը կատա-
րուի:

Բանուոր մեղուաց մայր չունենալուն
պատճառաւ, փեթակը խանգարման վրայ
է, բոլորիս վրայ անհանգստութիւն մը կը
տիռէ:

Բայց շուտով խոսմբ մը բանուղիներ
(թէ ի՞նչ զգայարանով) կ'իմանան որ մայ-
րը փակուած է զանդակին մէջ. անոնք
իսկայն իրենց եղջիւրներն մետաղեայ ցան-
ցերէն ներս կ'անցունեն, նոյնը կ'ընէ և
մայրը ներսի կողմէն և այսպիսով հաւա-
նականաբար անոնց մէջ խօսակցութիւն մը
կը սկսի:

Այս խօսակցութենէն վերջը մտղուները
թաթերնին դէպի ներս կը տանին և կար-
ծես թէ Կ'աշխատին թագուհին դուրս բե-
րել, բայց տեսնելով որ չեն յաջողիք,
թագուհին ցանցերոն քով կը կենայ իսկ
իրներ փոխ առ փոխ կը մօտենան ու լե-
զուով կը կերակրեն բանդարկուած մայրու:

— «ի՞նչպէս կասկածել ասկէ վերջը,
կըսէ Հիւրէո, որ աշխատաւորներու մէջ
եղած խօսակցութիւնը եղջիւրներու միջու-
ցաւ չեղաւ:

Մեղուներու և մօրը մէջ հաստատուած
այս յարաբերութիւնը ուրիշ հետևանք մ'ալ

կ'ունենայ. եթէ նման փեթակի մը մէջ պարզապէս հեռացնենք թագուհին, բանուորները այդ իմանալով նոր թագուհի մը կ'ընտրեն, առնելով բանուոր մեղուի մը մէկ ձուն և մնեցնելով զայն իրբ մայր մեղու առանձին սնունդներով. ուրիշ խօսքով մայրը անհետացած ըլլալով բանուորներուն առաջին գործը կ'ըլլայ նոր թագուհու մասին մտածել կարելին չափ շուտ:

Թ. Հիւքէոփ փորձին մէջ քանի որ զեռ բանուորները կրնան բանտարկուած մօրը հետ յարաբերութեան մէջ մննել և մնուացնելով օր մը յառաջ զայն ազատել, անոնք չեն իսկ մտածեր փոխանակել իրենց մայրը ուրիշի մը հետ. ահա հետևանք մը բանուորներու մօր հետ կամ թէ իրարու մէջ ունեցած խօսակցութեան:

Առանց նմանօրինակ փորձեր կատարելու, արդէն անոնք որ մեղուները աւելի մօտէն դիտած են չեն կրնար կասկածիլ որ այս միջատները զիրար կը հասկնան եղջիւրներուն միջոցաւ. և այս կը կատարուի շօշափման ու հուտառութեան օգնութեամբ, ոչ թէ շարժումներուն տեսքով ինչպիսին է խուլ և համբերուն լեզուն, վասն զի երկու խօսողներուն մէջ անհրաժեշտ է որ եղջիւրնին շփուկին իրարու:

Pierre Huber, գերոյիշեալին որդին, զարդելով մասնաւորապէս մըջիւններով, առաջին անգամ ցցուց թէ եղջիւրները կը ծառայեն որպէս խօսակցութեան օրգան այս միջատներուն մօտ : Երբ մըջիւն մը կ'երթայ մի ուրիշ ընկեր փնտուելու շատ ծանր կամ շատ մեծ իր մը տեղափոխելու համար, միշտ շօշափումն կայ երկու խօսող մըջիւններուն եղջիւրներուն միջէ:

Սակայն պարզաներ եղած են ուր փեթակի մը բոլոր մըջիւնները կը հաղորդակցին իրարու հետ շատ մեծ արագութեամբ, առանց եղջիւրներու փոխադրձ շօշափման, և կամ ո է ուրիշ նիթական մարմնի մը որ կրնար հաղորդակցութիւն հաստատել այս միջատներուն մէջ :

Եթէ խիստ կերպով անհանգստացնենք իրենց բնակարանին վրայ եղող մըջիւն-

ները, պահակները իսկոյն վախիի նշան մը կու տան, որ քանի մը երկվայրկենի մէջ ամրող մըջնանոցին մէջ կը տարածուի, մինչև իսկ այն միջանցքերուն մէջ որոնք վտանգէն շատ հեռու են: Այս ընդհանուր շարժողութեան մէջ աշըը ոչ մի գեր չի խաղար, եղջիւրներն ալ բոլորի մօտ իրար հետ փոխադրձարար չշօշափուեցան: Երկուղի ազգակը տարածուելու է կարգաւ. բայց ինչ ձեռվ, մինչև այժմ դեռ ոչ մի զնուոթիւն այդ բանը չէ ճանչցած:

Ահա ուրիշ, բայց հակառակ դէպէր մեղուներու մօտ, ենթադրենք փեթակ մը որ բացեալ, անոր միջէն հանած են թագուհին և բոլոր ձուերը պարունակող մեղրաց ացերը. մի այդպիսի փեթակի մէջ կանոնաւոր աշխատանքը կր դադրի և թըրթուրներն ալ այնպէս չեն խնամուիր ինչ պէս որ պէտքն է. չկայ այլն պահակ փեթակին դանակին ատջն: Շատ քիչ թուով մնացած աւարառուները կարծես թէ այլ եւս չեն զիտեր երթալիք տեղերնին. մի խօսքով փեթակը վհատեալ վիճակի մէջ է:

Արդ եթէ այդպիսի փեթակի մը տանց մի նոր մայր, և կամ թէ բջիջներու խումբ մը որոնց կը պարունակեն ուրիշ փեթակի բանուոր մեղուներու ձուեր, որոնցմէ մին կրնայ մայր դառնալ մեղուներու խընամբին շնորհիւ, քիչ ատենուայ մէջ ամեն ինչ կը փոխուի: Որը փեթակին քանի մը բանուորները՝ ձուերը նշմարելուն պէս, որը նոր թագուհւոյ կարելիութիւնը կը ցուցնեն, փեթակին կազմակերպութիւնը կը վիրահաստատի: Բոլոր մեղուները կը վազեն զէպի բջիջները մասնաւոր ձայն մը հանելով իրենց թեկրուն միջոցաւ:

Շատ կարճ ժամանակուայ մէջ լուրը կը հասնի ամրող բնակչութեան, նոյն իսկ փեթակին ամենահեռաւոր մասերը. ուր մեղուները եռանդով կը վերսկսին, զրեթէ կատարելապէս երեսի վրայ թողուցած, իրենց աշխատանքը:

Ինչպէս յայտնուեցաւ բոլորին այս աշխատաբեր լուրը շատ կարճ ժամանակի մէջ: Քիչ հաւանական կ'երկի անոր ձայնի միշտցաւ տարածուելուն կարծիքը. աւելի հա-

անական կ'երեւի որ լուրը տարածուած ըլլայ կարգաւ բոլոր մեղուներան մէջ, ինչպէս որ վախի ազդակը տարածուեցաւ մրջնանոցին բոլոր մրջիւներու մէջ վերյշեալ փորձին մէջ:

Այս քայ մի յատուկ հազորդակցութեան զգայարանը մեղուներու և անընդունելի մօս նոյնպէս կասկածելի է:

Սա քիչ մը տարօրինակ կը թուի, քանի որ շատերը գիտեն թէ ինչպէս կ'ըսնեն գիւղերու մէջ մեղուարուծները արգիւլու համար փեթակէն դուրս եկած մեղուներու խմբին հարեանին տան մէջ անցնիլ: Անոնք կը վազեն մեղուներուն ետքէն իրարու զարնելով կաթսայ մը և մետաղեայ ուրեմ իր մը. ամբողջ ընտանիքը մեղուարուծին օրինակին կը հետեւի. և այսպիսով խլացուցիչ աղաղակ մը կը բարձրանայ ամենատարբեր իրերաց միմանց հետ շփուկէն: կը կարծուի թէ սարսափած խումբը դարձենելով իւր թոփչըը կու գայ հանգչելու մօտակայ ծառերէն մէկու ճիւղերուն վրայ:

Սակայն, թէ կուզ ամենախիստ աղմուկ մ'ալ կազմակերպակի թուոչ խմբին շուրջը և կամ թէ ամենակատարեալ լուսիթիւն, այս բոլորն ալ նոյն են մեղուներուն համար, անոնց երբէց չեն տափանապիր վերյշեալ դժոխային աղուոււկէն, թէպէտն այդպիսի բան սովորական ժամանակ երբէց չի կատարուիր:

Բազմաթիւ փորձեր, որոնցմէ քանի մը հատ մենց ըրած ենք, կը ցուցնեն թէ մեղուները երբէց չեն փոխեր իրենց ոչ դիրքը, ոչ աշխատութիւնը, և ոչ ալ ապրելակերպը, երբ յանկարծակի կերպով փեթակին մէջ կամ թէ փեթակէն դուրս կարտադրուին ամենատարբերինակ և անսպասելի ձայներ:

Մեղուները նոյն իսկ անզգայ կ'երեւի փեթականոցին մէջ արձակած թնդանօթին ձայնին, և կամ թէ փեթակին մէջ հաստատուած նուագարանի մը ձայնին, որ ամենագեղեցիկ կտորներ նուագէ:

Նմանօրինակ փորձեր կատարուելով նոյնպէս մը ջիւններուն վրայ, ունեցած են միևնոյն հետևանքը: Pierre Huber և Forel ատէկ հետևցուցած են որ մը ջիւնները բացարձակապէս խուզ են: Sir John Lubbock (այսօր Lord Averbury) չէ յաջողած մը ջիւններուն լսել տալ, նոյն իսկ ամենակատարելագործուած միջրո-փոնի միջնոցաւ, անոնց առաջ արտադրելով զանազան ձայներ: Նա չէ լսած նոյնպէս մը ջիւններէն ձայն մը և ցանի մը ճարտարար փորձերով յաջողած է նոյն իսկ ցուցնել թէ մեզ անլսելի ձայնները իրենց ալ չեն լսեր:

Սակայն բանի մը բնագէտներ, կը պընդեն թէ մեղուները կատարելապէս կը լսեն միևնոյն ձայները ինչ որ մենց, և եթէ անոնց արտաքապէս անտարբեր կը մնան ամենաուժեմ աղմկաց, այդ ոչ մի նշանակութիւն չունի: Ահա թէ ինչ հետաքրքրական պատճառաբանութիւն կը բերէ Cheshire այս առթիւ:

«Եթէ ուրիշ մոլորակի մը բնակիչներէն մին, փոթորկի մը ժամանակ մարդիկ կը զիտէր, նա պիտի եղրակացնէր թէ անոնց որոտը չեն լսեր. հարուածները իւրաքանչ կը յաջորդէին առանց սակայն արտազելու մարդոց վրայ նոյն իսկ արտաքին նշան մը ցուցնելու համար թէ իրենցմէ մէկը լսեր է»:

Ես չեմ զիտէր ո՞ր զիւլի կամ թէ ո՞ր քաղքի մէջ, հաւանականաբար ստորիկեաններ բնակուած, Cheshire կրցած է տեսնել մարդոց, կանանց և երեխայից մէջ այդպիսի անտարբերութիւն մը որոտման առաջին հարուածէն վերջ. բայց ես կը կարծեմ թէ անզիւացի հեղինակէն զատոչ ոչ չէ նկատած ազգաբնակչութեան մի այսօրինակ անտարբերութիւնը խիստ փոփորկի ժամանակ:

Ենթագրելով որ այս դէմքը ըլլայ նոյն իսկ միատեղ հաւաքցուած մարդոց համար, որոնց երբէց չեն վախնար փոթորկէն, և եթէ ասոնց վախի ոչ մի ցոյց չեն ըներ վերյշեալ պարագային մէջ, պարզապէս այն պատճառով, որովհետև կը ճանչնան

այս աղմուկը և զիտեն թէ իրենց վախի բոլոր արտայայտութիւնը զիրենք չպիտի փրկէին կայծակի վտանգէն : Ի՞նչ կապ ուրեմն կրնար ունենալ այս որոշը այն ստոկալի աղմուկին հետ, որ կը զգան յանկարծ, ու առաջին անգամ իրենց կեանքին մէջ, մեղուներն ու մը ջիւնները :

Բայց եթէ մեղուները խուլ են մեզ շատ ուժեղ կերպով զգալի ձայներու համար, այս չի նշանակեր թէ անոնց նոյն պէս են նաև շատ բնըուշ ձայներու նկատմամբ, յատկապէս անոնց, զորս իրենց կ'արտադրեն, և որոնց մի քանին զգալի են նաև մեր ականջներուն ինչպէս օրինակ մեղուարուներու կոչած «մոնչման վիճակը» որու մէջ կը գտնուին մեղուները փեթակը ծիսած ատեն, տակալին բջիջներու մէջ փակուած երիտասարդ թագուհւոյ «երզը» և այլն, ահա այս բոլորը իրողութիւններ են յօդուած մեղուներու մօտ լսողութեան զգայարանի գոյութեան կարծիքին :

Գալով մը ջիւններուն, անոնց մեզ լսելի և ոչ մի ձայն չեն հաներ. բայց մի թէ այս ըսել կ'ուզէ թէ բացարձակապէս ձայն չեն հաներ. խուլ են անոնց թէ ոչ: Այդ մասին ոչ ինչ չէ կարելի ըսել. յամենայն դէպու մենչեւ այժմ միջաւարանները համակարծիք չեն անոնց՝ հնչուն թրթռումները զգալի զարծնող գործարանի որպիսութեան վրայ:

Եթէ իրօց մեղուներու և մը ջիւններու մօտ գոյութիւն ունի զգայարան մը զոր կարելի ըլլար համեմատել մեր լսողութեան, այս զգայարանը կը գործէ այնպիսի մեռվ, զոր բնաւ կարելի պիտի ըլլար նմանեցնել մեր լսողութեան գործարանին հետ:

ՇԱՊՈՒՀ ՓԻԼՈՍԽԱՆ

Բաշկութեան ուսանող Ժընեւի համալսարանի.

Շարայարելի

ՍԱՐԳԻՍ ԽԱԶԱՏՈՒՐԵԱՆ

—
—
—

Լուրջ գէմբով, թափանցիկ նայուածը բով, համակրելի պատանեակ մ'երեւցաւ ինձ՝ բնիկ Մալաթիացի Սարգիս, երբ առաջին անգամ տեսայ զինքը 1903ին կարին՝ յանասարեան վարժարանի այցելութեան գնացած պահուս, որ վեցերորդ տարուան շրջանն աւարտելու վրայ էր: Աշակերտաց հանգստեան ժամանակն էր, և մինչդեռ ուրիշ ուսանողներ մարմարով խաղերով կը զրօննուին՝ ապագայ նկարիչը եռոտանուոյ մ'առջեւն անցած՝ իւր տարրական վրձինով կը զուարճանար, եթէ չեմ սիամիկ՝ իրականին առնուած փոքրիկ բնանկար մ'էր, որուն վերջին շուշերը կու տար իւր վրձինով: Նկարչիկին հետ նկարիկին բնականութիւնն ու գոյներու ներդաշնակութիւնն՝ քանի մը վայրկեան ուշագրութիւնս զրաւեցին, և երբ հեռացանց անկից՝ ուրախակցութիւնս յայտնեցի Պր. Գ. Աբուլեանցի՝ վարժարանի Ուուուցապետ վարիչներին միղյն, որ ազնուութեամբ ինձ կ'առաջնորդէր, և հարցուցի թէ ո՞վ էր վարժարանին նկարչութեան ուսուցիչը, որ այդքան լաւ առաջնորդութիւն ըրած էր փոքրիկ Սարգիսին սկզբնական քայլերուն: — Ուուուցապետ ժափիտը երեսին՝ հասկցուց ինձ որ նկարչութեան ուսուցիչ մը՝ Սանասարեան վարժարանի համար զեռ եւս փափաքելի շույլութիւն մը կրնար համարուիլ, և թէ փոքրիկ Սարգիսին ինքնարերարար և ինքնառաջնորդ՝ իրեն բնական բերման կը հետեւէր, և թէ՝ ո՞րքան բախտաւոր պիտի ըլլար՝ թէ որ վենեսելոյ Մուրատ - Ռաֆայէլեան վարժարանը փոփաքուելով՝ գեղարուեստից այնպիսի կեղրոնավայրի մէջ և բաջ նկարչի մ'առաջնորդութեան ներքեւ՝ կարենար իւր սիրած արուեստին օրինաւոր ընթացքը կատարել:

Տարի մը վերջը վենեսելի կը գտնուէր, երբ պատանին ստէպ ստէպ թախանձական նուանդուն նամակներով դիմումներ կ'ընէր